

tages hensyn til de sidste 25 års centrale internationale standardværker såsom Bieri, *Zeit und Zeiterfahrung* (1972), Gale, *The Language of Time* (1968), Grünbaum, *Philosophical Problems of Space and Time* (1963). Newton-Smith, *The Structure of Time* (1980), Mellor, *Real Time* (1981) eller Whitrow, *The Natural Philosophy of Time* (1961). Der er her en grænse for diskussionen i bindet. Men inden for denne grænse præsenteres læseren for flere spændende analyser og forklaringer.

Poul Lübcke

Dansk Litteraturhistorie. Skrevet og redigeret af et kollektiv på 47. Gyldendal, 1983-85. Bd. 1-8 samt bd. 9: Noter og registre. 5221 s. Ill. Indb. 2925,00 kr., uindb. 2160,00 kr.

»Den største nogensinde«, annoncerer Gyldendal om den ni bind store Dansk Litteraturhistorie på mere end 5000 sider, som forlaget med støtte fra Det humanistiske Forskningsråd har udsendt 1983-85. Det kan ingen modsige. Det samme gælder forfatterne antal. Der er 47.

Illustreret dansk Litteraturhistorie, der udkom i årene fra 1924 til 1934, var skrevet af to forfattere: Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen, modne mænd på henholdsvis 51 og 60 år, da værkets første bind udkom. Da Politikens Dansk Litteraturhistorie i fire bind udkom 1964-66, havde forlaget engageret »de bedste kræfter i at løse den storstilede, folkeoplysende opgave«. De tre første bind, der dækkede tiden frem til 1920, var skrevet af fire professorer samt kulturhistorikeren Peter P. Rohde, alle i begyndelsen af tredserne. Fjerde bind var lagt i hænderne på to fremtrædende litteraturkritikere, begge omkring de fyrre år.

Gyldendals Dansk Litteraturhistorie har et væsensforskelligt forfatterfysiognomi. Den er skrevet af et forfatterkollektiv hvoraf ti er kvinder. På kollektivets fløje møder vi nogle få professorer samt to studerende. Taget under et er forfattergruppen imidlertid overordentlig homogen. Den består af lektorer i litteraturhistorie, sidst i trediverne, og ansat ved landets fem universiteter. Enkelte forfattere kommer fra andre fag. Det har dog ikke gjort værket tværvidenskabeligt, hvilket heller ikke synes at have været hensigten. Deres bidrag kunne formentlig – deres kvaliteter ufortalte – lige så vel være skrevet af de litteraturhistorikere, der har skrevet værket iøvrigt.

Værket er således skrevet af litteraturhistoriske specialister. Men det er langt fra tilfældigt, hvilke specialister initiativtagerne har indbudt til at skrive. De indbudte er litteraturhistorikere med en fælles marxistisk

grundholdning, som har kunne tilslutte sig projektets forudsætninger: en samfundskritisk holdning, et meget bredt litteraturbegreb, og en samfundsmæssig integration af dette litteraturbegreb. Og det er med til at give værket dets karakter af en programmerklæring. Ved udsendelsen af første bind proklamerede kollektivets centrale skikkelse, professor Johan Fjord Jensen, da også i en kronik i Politiken (23.9.1983), at generationen fra 1968 nu havde nået en sådan fagpolitisk afklaring og selv gennemført så megen selvstændig forskning, at tiden var inde til at give *deres* fremstilling af litteraturhistorien. Intet under, derfor, at værket blev imødeset med store forventninger. Men her skuffes læseren. For intetsteds i de mange bind finder man den principielle redegørelse for værkets sigte og teori, som man med rette kunne forvente at finde i et værk af så bevidst traditionsbrydende karakter. Det er utænkeligt, at der er tale om en forglemmelse. Kan det tænkes, at pluralismen også trives bag *den* fagpolitiske facade? Flere af afsnittene kunne tyde på det. Men er det noget, der skal skjules? Under alle omstændigheder er det ikke rimeligt at overlade det til læserne at skulle læse sig til så væsentlig en indsigt. Det er hverken kollektivet eller værket tjent med.

Den valgte strategi – at lade et meget stort antal specialister skrive om deres speciale – har naturligvis sine umiddelbare fordele. Men det må uvægerligt skabe problemer, når det gælder helhed og overblik. Den fare har kollektivet været opmærksom på, og det har gjort en bevidst indsats for at fastholde helheden i værket. Det har kritisk gennemdrøftet de enkelte bidrag og aktivt deltaget i det redaktionelle arbejde. Det betyder ikke, at de enkelte bidrag har mistet deres individualitet. Men det er i høj grad lykkedes at give værket et homogent præg, når det gælder sprog og form. Hvorvidt det dermed også er lykkedes kollektivet at sikre helheden og overblikket er – som det vil fremgå – et spørgsmål.

Når dette læses, har de danske litteraturhistorikere afsagt deres domme over værket: domme, der strækker sig fra konsekvent afvisning, over kritisk afvejning, til entusiastisk tilslutning. Til deres anmeldelser i dagblade og tidsskrifter må man gå for at få de sagkyndiges vurdering. Men værket vedkommer andre end litteraturhistorikerne. Det vedkommer i højeste grad historikerne: som opslagsværk, som indføring i tusind års åndshistorie, og som teoretisk og metodisk udfordring; og en præsentation i *Historisk Tidsskrift* er derfor naturlig.

Om værket som *opslagsværk* kan man med kancelliråden sige pro et contra. Mange historikere vil hilse det velkomment, at der i forhold til de foregående litteraturhistorier er afsat meget rigelig plads til tiden før 1800, nemlig fire af værkets otte bind. På den anden side har det medført, at nogle af de senere forfatterskaber – også som følge af det meget brede

litteraturbegreb – har fået tildelt en påfaldende snæver plads. Karen Blixen således knap 17 sider. Og den snævre plads bærer formentlig også en del af ansvaret for, at teksten sine steder komprimeres på grænsen til det uforståelige. Men værket *fungerer* som opslagsværk. Det ville være forkert at hævde andet. Dets sigte og form har på den anden side medført, at konkrete informationer om personer og værker i nogle tilfælde lader sig finde lettere og hurtigere i værkets forgænger, trods dettes væsentligt mindre sidetal. Til gengæld vil historikere finde ny og værdifuld hjælp i værkets bind 9. Her findes ikke blot – som hos forgængeren – et stort bibliografisk apparat samt person- og titelregister. Der findes også et sagordsregister. Og sidst, men ikke mindst: der findes notehenvvisninger til de enkelte afsnit og underafsnit. Kontrolopslag inden for anmelderens specialområde – 1700-tallet – har ikke ført til konstatering af fejl eller mangler, der er værd at nævne. Der er tale om en samvittighedsfuld og overordentlig nyttig præsentation af den eksisterende litteratur, herunder også den relevante historiske forskning fra de seneste år.

En *indføring i tusind års åndshistorie* er også, hvad historikere håber på, hvad enten de bruger værket selektivt eller læser det i dets helhed. Den indføring får læseren – i meget vid udstrækning. På den anden side er det vel uundgåeligt, at forfatterkollektivets holdninger må have påvirket de valg, der har skullet foretages. Latiniteten – såvel den katolske som den protestantiske – behandles således indgående, og på en måde, der fortjener at fremhæves. Men det 19. og 20. århundredes omfattende – og social- og mentalitetshistorisk meget vigtige – religiøse litteratur omfattes tilsyneladende ikke af værkets brede litteraturbegreb.

På et vigtigt område synes det, som om værkets eget anlæg sætter grænser. Det er en klar styrke, at værket søger at integrere de enkelte perioders litteratur og øvrige kulturaktiviteter i den tids sociale, økonomiske og politiske virkelighed. Men det forekommer, som om dette kommer til at blokere for et andet og lige så vigtigt sigte: det europæiske. I teksten henvises der ganske vist ofte til den europæiske baggrund for de enkelte forfattere og deres tid. Men læseren savner en klar – eller i det mindste en diskuterende – stillingtagen til det problemkompleks, der hedder forbindelserne mellem det hjemlige og det fremmede. Mellem Danmark, Norden og Europa. Hvad anser kollektivet for fælles europæisk? Og hvad anser det for specifikt dansk?

Det betyder ikke, at forfatterne ikke kender Europa. De har læst bredt inden for europæisk litteraturforskning, ikke mindst den tyske. Det tyske begreb 'höfisch' indplaceres således – i sin ikke særligt heldige danske oversættelse 'høvisk' – med søvndyssende monotoni i de danske middelalderafsnit. Ikke så få steder virker det, som om den enkelte forfatter ikke

næner at forholde sin danske læser sine europæiske læsefrugter, uanset hvor relevante de forekommer for Danmarks vedkommende. Teatrets betydning for 1700-tallets borgerlige danske danneskultur skal således ikke undervurderes. Men den meget brede præsentation af barokkens europæiske teater virker unægtelig som en digression.

Da værket selv citerer (bd. 6 s. 198) Georg Brandes for, at »geniet forklares vel delvist, men ikke udtømmende ved tiden«, savner læseren endnu en gang den principielle indledning, som kunne give forfatterkollektivet mulighed for at argumentere for deres høje prioritering af de samfundsmæssige vilkår på bekostning af en forfatters og et forfatter-skabs komplicerede individuelle træk. Et andet væsentligt spørgsmål – for litteraturhistorikere såvel som for historikere – der melder sig, er, i hvor høj grad det er muligt at yde en forfatter eller en periode retfærdighed, såfremt man ikke selv føler sympati – eller i det mindste en sympatisk forståelse – for personen og tiden? Det er påfaldende, så ofte kollektivet går i rette med personer og perioder ud fra forudsætninger, der i højere grad er forfatterkollektivets end fortidens.

Af betydning for værkets funktion som åndshistorisk indføring er også dets *form*. Den valgte fremstillingsform er absolut. Deri er intet urimeligt. Det er formidlingens vilkår at måtte formulere sig absolut. Endeløse forbehold og løbende diskussioner med forskere af en anden observans ville have gjort teksten ulæselig. Men spørgsmålet er, om det i en formidlingssammenhæng er umuligt at gøre opmærksom på andre opfattelser? Ikke mindst i et værk, der fagpolitisk er så bevidst ensidigt. I tilsvarende oversigtsfremstillinger har historikerne gode erfaringer for at fastholde en konturskarp tekst, og samtidig i værkets apparat forholde sig åben og diskuterende. I dette tilfælde kunne forfatterkollektivet have udnyttet bind 9 til andet og mere end rene referencer, og gjort opmærksom på andre kvalificerede opfattelser. Eksempelvis ville de demonstrativt personlige opfattelser af Saxo og Henrik Pontoppidan være blevet mere fængslende og perspektivrige, hvis andre opfattelser var blevet markeret.

En *teoretisk og metodisk udfordring* repræsenterer den nye litteraturhistorie også for historikerne. Her påkalder to aspekter sig særlig interesse, nemlig det udvidede fagbegreb og den samfundsmæssige integration.

Værkets fagbegreb er som nævnt meget bredt. Triviallitteraturen og folkekulturen i dens mangfoldige udtryksformer har fået en fremtrædende plads, i klar opposition til de ældre fremstillingerens ensidige fokusering på eliteforfattere og elitelæsere. Det samme gælder hidtil oversete litteraturformer som arbejderlitteratur, kvindelitteratur og skolelærerlitteratur. Og det gælder for det 20. århundredes vedkommende film, radio og

fjernsyn, der har fået en særdeles kompetent behandling. Denne udvidelse af det traditionelle fagbegreb er ikke fremmed for historikere. Vi står over for de samme problemer, når vi skriver oversigtsfremstillinger og synteser. Men vi har også måttet erkende, at fagbegrebet kan gøres så bredt, at det mister sin operationalitet. Og at en udvidelse af fagbegrebet ikke i sig selv er en garanti for større bredde og alsidighed. Fagbegrebets indhold vil altid afspejle valg, der er betingede af forskerens eller kollektivets historiesyn og virkelighedssyn. Folkene kan godt flytte fra den gamle gård. Men nissen flytter med.

Integrationen af de enkelte aspekter i en samfundsmæssig totalitet er et ideal, litteraturhistorikere og historikere sagtens kan være fælles om. Men de historikere, der har forsøgt sig, har måttet erkende, at det er vanskeligt at realisere idealet, og at det er en kamp at nå ud over det stade, hvor man beskriver og forklarer – men endnu ikke har integreret – de samtidige aspekter. Som historikere er vi derfor ikke i en position, hvor vi kan fortælle andre, hvordan de skal gøre. Men det udelukker på den anden side ikke en vurdering af, hvorvidt det i dette værk er lykkedes at integrere litteraturhistorien i samfundslivet.

Den metode, litteraturhistorikerne har valgt, har været at indplacere et samfundsbeskrivende og -analyserende kapitel som indledning til hvert af de store kronologiske hovedafsnit. Disse kapitler er lykkedes bedst for perioden efter 1830, hvorimod de tidligere er skåret over så firkantet en marxistisk læst, at det kan være vanskeligt at genkende vedkommende periode. Men uanset hvor vellykkede sådanne historiske indledningskapitler kan være i sig selv, kan de dog aldrig gøre det ud for en samfundsintegration, hvis de ikke følges op i den egentlige tekst. Hvad de kun gør i ret begrænset omfang. Det skyldes, at værkets struktur i virkeligheden er væsentligt mere traditionel, end forfatterkollektivet tilsyneladende har gjort sig klart. Strukturens dominerende træk er forfattermonografier med analyser af udvalgte værker og tekster, oftest kun med samfundsrelateringer af en besværgende karakter. Endvidere står fortidens forfattere i høj grad som enkeltindivider, hvor det måske havde været frugtbart at arbejde med »forfatter-samfundet«, jævnfør de senere års historikerinteresse for »forsker-samfundet«.

En præsentation af en syntese fra et andet fag kan ikke forventes at fremstå så prægnant som en anmeldelse af et arbejde inden for ens eget fag. Afslutningsvis skal det derfor siges, at den nye Dansk Litteraturhistorie er en bedrift, ved forfatterkollektivets samling omkring en fælles fagpolitisk grundholdning, ved sine nylæsninger af kendte forfatterskaber og sin læsning af hidtil oversat litteratur, og ved sit bevidste forsøg på at anskue litteraturen i en samfundssammenhæng. En dansk litteraturhisto-

rie kunne være skrevet på andre måder. Af forfattere, der var udvalgt ud fra deres specialistviden, snarere end deres fagpolitiske overbevisning. Af færre forfattere med mere generalistiske forudsætninger. Eller af en tværvideenskabelig forfattergruppe. Hvordan deres værk var blevet, kan vi ikke vide. Kun, at det ville være lige så åbent for diskussion. Nu er Gyldendals Dansk Litteraturhistorie der. Der kommer ingen anden de første 15-20 år. Det er den, vi kommer til at bruge. Det er den, vore læsere vil have læst og være blevet præget af. Derfor bliver det også den, vi fremover – både når det gælder afgrænsede undersøgelser og når det gælder historiske synteser – vil befinde os i en dialog med.

Ole Feldbæk

MARTIN SCHWARZ LAUSTEN: Danmarks kirkehistorie. Kbh., Gyldendal, 1983. 352 s. Ill. 235 kr. (indb.).

Det er ikke nogen let opgave, Schwarz Lausten har løst med denne bog: at skrive Danmarks kirkehistorie fra vikingetid til nutid, og det i ét enkelt bind. Hensigten har været at skabe en fremstilling, der kan læses af alle interesserede, og det er lykkedes særdeles godt. Sproget løber let og levende, behageligt fri for unødvendige fagudtryk, og til opklaring af dem, der nu engang må til, er der tre sider »leksikon« bag i bogen. Dem, der vil blive inspireret af forfatterens engagerede fremstilling til videre læsning, er der tænkt på med en litteraturvejledning, inddelt efter bogens afsnit.

Til bogens umiddelbart iøjensfaldende gode sider hører dens gedigne udstyr, der jo i disse tider langt fra er nogen selvfølge. Papir, typografi og opsætning er langt over gennemsnittet. Illustreringen er gennemtænkt og udbygger teksten. Man ser bl.a. gengivet en del »papir«, som har været med til at skabe kirkehistorien – artikler, dokumenter, breve og titelblade.

I et værk af denne karakter, hvor opgaven er at trække de lange hovedlinier, skal man naturligvis ikke forvente nye og overraskende forskningsresultater, men derimod en afbalanceret og – så vidt den trange plads tillader det – fyldestgørende fremstilling af resultater, synspunkter og problemer, således som de foreligger på nuværende tidspunkt. Og det er i sig selv vanskeligt nok. Hvad skal tages med, og hvad skal udelades? Hvornår skal man gøre rede for flere forskellige synspunkter eller tolkningsmuligheder i samme sag eller for særlige kildeproblemer eller mangel på kilder? Det må i mange tilfælde være en skønssag, hvor